

**VIRTUAL MAKONDA DERADIKALIZATSIYA JARAYONLARI:
MA'NAVIY-MA'RIFIY MEXANIZMLAR VA SUN'IY INTELLEKT
FENOMENINING IJTIMOIIY-FALSAFIY TALQINI**

Namozov Gafur Mamadiyorovich

6127764@mail.ru

Annotatsiya: Ushbu maqolada virtual makonda deradikalizatsiya jarayonlarining ijtimoiy-falsafiy mohiyati, ma'naviy-ma'rifiy mexanizmlari hamda sun'iy intellekt texnologiyalarining ushbu jarayonlarga ta'siri tahlil qilinadi. Sun'iy intellektning zararli axborotlarni aniqlash, ma'rifiy materiallarni yaratish va axborot xavfsizligini ta'minlashdagi imkoniyatlari bilan bir qatorda, algoritmik tarafdashlik, noto'g'ri ma'lumotlar va shaxsiy hayot daxlsizligi bilan bog'liq muammolari ham ko'rib chiqiladi. Maqolada insonparvarlik, bag'rikenglik, ijtimoiy mas'uliyat va axloqiy me'yorlarga asoslangan kompleks yondashuvning ahamiyati asoslanadi.

Kalit so'zlar: virtual makon, deradikalizatsiya, sun'iy intellekt, ma'naviy-ma'rifiy mexanizmlar, ijtimoiy falsafa, raqamli madaniyat, mafkuraviy barqarorlik, media savodxonlik, tanqidiy fikrlash, axborot xavfsizligi.

Kirish

Bugungi globallashuv va raqamli transformatsiya sharoitida virtual makon insonlarning kundalik hayoti, dunyoqarashi va ijtimoiy munosabatlariga kuchli ta'sir ko'rsatuvchi muhim muhitga aylandi. Internet va ijtimoiy tarmoqlar axborot almashish, bilim olish, muloqot qilish hamda ijtimoiy tashabbuslarni amalga oshirish uchun keng imkoniyatlar yaratmoqda. Shu bilan birga, ushbu muhitda yolg'on axborot, manipulyativ targ'ibot, nafratga asoslangan mazmun va zo'ravon ekstremistik g'oyalarning tarqalishi bilan bog'liq muammolar ham mavjud. Virtual makonda tarqaladigan zararli g'oyalar ayrim hollarda yoshlarning dunyoqarashi, qadriyatlari va jamiyatga munosabatiga salbiy ta'sir ko'rsatishi mumkin. Biroq

internetdan foydalanishning o'zi radikallasuvga olib keladi, degan xulosa noto'g'ri. Bunday jarayonlar shaxsning ijtimoiy muhiti, psixologik holati, hayotiy tajribasi, axborot manbalari va boshqa omillar bilan o'zaro bog'liq holda shakllanadi.

Shu nuqtayi nazardan, deradikalizatsiya jarayonlarini o'rganish dolzarb ahamiyat kasb etadi. Deradikalizatsiya shaxsning zo'ravonlikni oqlovchi ekstremistik qarashlardan voz kechishi, o'z dunyoqarashini qayta ko'rib chiqishi va jamiyat hayotiga tinch yo'l bilan integratsiyalashuviga ko'maklashuvchi jarayon sifatida talqin qilinadi. U radikallasuvning oldini olishga qaratilgan profilaktik tadbirlardan farq qiladi, chunki deradikalizatsiya mavjud zararli qarashlarni o'zgartirishga yo'naltiriladi. Sun'iy intellekt texnologiyalarining rivojlanishi esa ushbu sohada yangi imkoniyatlar va muammolarni yuzaga keltirmoqda. Mazkur texnologiyalar axborot oqimlarini tahlil qilish, ma'rifiy materiallarni tayyorlash va foydalanuvchilarning media savodxonligini rivojlantirishda yordam berishi mumkin. Shu bilan birga, algoritmlarning xatolari, noto'g'ri tasniflash va shaxsiy ma'lumotlarning himoyasi bilan bog'liq xavflar ham mavjud. Maqolaning maqsadi virtual makonda deradikalizatsiya jarayonlarining ijtimoiy-falsafiy asoslarini ochib berish, ma'naviy-ma'rifiy mexanizmlarning ahamiyatini aniqlash hamda sun'iy intellektdan mas'uliyatli foydalanish imkoniyatlarini tahlil qilishdan iborat.

ASOSIY QISM

Virtual makonning ijtimoiy-falsafiy xususiyatlari

Virtual makon zamonaviy jamiyatda axborot almashinuvi, ijtimoiy aloqalar va ma'naviy qadriyatlarning shakllanishiga ta'sir ko'rsatuvchi muhim ijtimoiy muhit hisoblanadi. Unda insonlar nafaqat ma'lumot oladi, balki o'z fikrlarini bildiradi, turli guruhlar bilan hamkorlik qiladi va o'zligini namoyon etadi.

Ijtimoiy-falsafiy nuqtayi nazardan virtual makon inson erkinligi, mas'uliyati, axloqiy tanlovi va ijtimoiy mansubligi bilan bog'liq masalalarni yuzaga chiqaradi. Bir tomondan, internet bilim va imkoniyatlardan foydalanish doirasini kengaytiradi. Ikkinchi tomondan, axborotning tez tarqalishi va uning ishonchliligini tekshirishdagi qiyinchiliklar insonning mustaqil fikrlashiga muayyan talablar

qo'yadi.

Ijtimoiy tarmoqlarda foydalanuvchilarga o'xshash mazmundagi materiallarning qayta-qayta tavsiya etilishi ularning axborot doirasini toraytirishi mumkin. Ayrim holatlarda bu boshqa qarashlarni tushunish imkoniyatining kamayishiga, keskin fikrlarning mustahkamlanishiga yoki jamiyatdagi ayrim guruhlariga nisbatan salbiy munosabatning kuchayishiga olib kelishi ehtimoli mavjud.

Shu sababli virtual makonda ma'naviy xavfsizlikni ta'minlash faqat zararli axborotlarni cheklash bilan kifoyalanmasligi kerak. Foydalanuvchilarda mustaqil fikrlash, turli manbalarni solishtirish, dalillarni tekshirish va axloqiy mas'uliyatni anglash ko'nikmalarini rivojlantirish ham muhimdir.

Deradikalizatsiya jarayonlarining mohiyati va asosiy tamoyillari

Deradikalizatsiya murakkab ijtimoiy, psixologik va ma'naviy jarayon bo'lib, insonning zo'ravonlikni oqlovchi qarashlardan uzoqlashishi va muqobil, tinch dunyoqarashni shakllantirishiga ko'maklashadi. Ushbu jarayonni samarali tashkil etish uchun shaxsning individual xususiyatlari, ijtimoiy tajribasi va ehtiyojlarini hisobga olish zarur.

Deradikalizatsiyaning muhim tamoyillaridan biri insonparvarlikdir. Ushbu tamoyil insonning qadr-qimmatini va huquqlarini hurmat qilish, uni kamsitmasdan muammolarini tushunishga intilish hamda zarur yordam ko'rsatishni nazarda tutadi.

Ikkinchi tamoyil — ilmiy asoslangan yondashuv. Radikallashuvning barcha holatlarini yagona sabab bilan izohlab bo'lmaydi. Shu sababli ijtimoiy muhit, psixologik omillar, axborot ta'siri va shaxsiy tajribani kompleks o'rganish muhimdir.

Uchinchi tamoyil — muloqot va bag'rikenglik. Turli fikrlarni hurmat qilish, kelishmovchiliklarni tinch yo'l bilan hal etish va dalillarga asoslangan munozaralarni rivojlantirish zararli qarashlarni qayta ko'rib chiqishga yordam berishi mumkin.

Mazkur tamoyillarni birgalikda qo'llash deradikalizatsiyani faqat nazorat yoki cheklash vositasi sifatida emas, balki shaxsning dunyoqarashi, ijtimoiy

munosabatlari va ma'naviy barqarorligini rivojlantirishga qaratilgan jarayon sifatida tashkil etish imkonini beradi.

Ma'naviy-ma'rifiy mexanizmlarning ahamiyati

Virtual makonda deradikalizatsiya jarayonlarini samarali amalga oshirishda ma'naviy-ma'rifiy mexanizmlar muhim o'rin tutadi. Ular yoshlarning dunyoqarashini rivojlantirish, zararli axborot ta'siriga nisbatan barqarorligini oshirish va ijtimoiy mas'uliyatini mustahkamlashga xizmat qiladi.

Birinchi mexanizm — media va axborot savodxonligini rivojlantirish. Media savodxonlik axborot manbalarini tekshirish, fakt va fikrni farqlash, yolg'on xabarlarini aniqlash hamda manipulyativ mazmunni anglash ko'nikmalarini o'z ichiga oladi. Ushbu ko'nikmalar foydalanuvchilarga virtual makondagi axborotni ongli ravishda baholash imkonini beradi.

Ikkinchi mexanizm — tanqidiy fikrlashni shakllantirish. Yoshlar har qanday ma'lumotni tekshirish, uning dalillarini tahlil qilish, turli qarashlarni solishtirish va mustaqil xulosa chiqarishga o'rgatilishi lozim. Ta'lim muassasalarida munozaralar, muammoli vaziyatlar va mustaqil izlanish topshiriqlaridan foydalanish bu borada samarali hisoblanadi.

Uchinchi mexanizm — axloqiy va ma'naviy qadriyatlarni rivojlantirish. Insonparvarlik, adolat, tinchlik, bag'rikenglik va o'zaro hurmat kabi qadriyatlar shaxsning virtual muhitdagi xulq-atvorida ham namoyon bo'lishi kerak. Buning uchun ma'naviy-ma'rifiy tadbirlar amaliy hayotiy vaziyatlar va ochiq muloqot bilan uyg'unlashtirilishi maqsadga muvofiq.

Ushbu mexanizmlarning samaradorligi ularning uzluksizligi, yoshlarning ehtiyojlariga mosligi va ta'lim muassasalari, oilalar hamda jamoatchilik o'rtasidagi hamkorlikka bog'liq.

Sun'iy intellektning deradikalizatsiya jarayonlaridagi imkoniyatlari

Sun'iy intellekt katta hajmdagi ma'lumotlarni qayta ishlash, axborot oqimlaridagi ayrim qonuniyatlarni aniqlash va ta'limiy materiallarni tayyorlash imkoniyatiga ega. Shu sababli undan virtual makonda ma'rifiy faoliyatni qo'llab-quvvatlash va axborot xavfsizligini yaxshilashda foydalanish mumkin.

Birinchidan, sun'iy intellekt axborot savodxonligini rivojlantirishga yordam beradi. U shubhali xabarlarni tahlil qilish, axborot manbalarini tekshirish bo'yicha ko'rsatmalar berish va foydalanuvchilarga turli materiallarni solishtirishni o'rgatishda qo'llanishi mumkin. Biroq sun'iy intellekt bergan xulosalar ham xatolarga ega bo'lishi mumkinligi sababli ularni ishonchli manbalar orqali tekshirish zarur.

Ikkinchidan, sun'iy intellekt ta'lim jarayonini individuallashtirish imkonini beradi. Turli bilim darajasidagi yoshlar uchun moslashtirilgan topshiriqlar, tushuntirishlar va ma'rifiy materiallar tayyorlash orqali tanqidiy fikrlash va raqamli madaniyatni rivojlantirish mumkin.

Uchinchidan, avtomatlashtirilgan vositalar katta hajmdagi ochiq axborotlarni tahlil qilishda yordam berishi mumkin. Shunga qaramay, mazmunni avtomatik ravishda zararli yoki xavfsiz deb tasniflash har doim ham to'g'ri natija bermaydi. Kontekst, kinoya, ilmiy munozara va oddiy fikr bildirish kabi holatlarni noto'g'ri talqin qilish ehtimoli mavjud.

To'rtinchidan, sun'iy intellektdan foydalanishda shaxsiy ma'lumotlarni himoya qilish va inson huquqlariga rioya etish muhimdir. Foydalanuvchilarni asossiz ravishda xavfli guruhga kiritish, ularning shaxsiy qarashlarini nazoratsiz kuzatish yoki avtomatik xulosalar asosida muhim qarorlar qabul qilish jiddiy axloqiy va huquqiy muammolarni keltirib chiqarishi mumkin.

Shu bois sun'iy intellekt deradikalizatsiya jarayonlarida mustaqil qaror qabul qiluvchi vosita sifatida emas, balki malakali mutaxassislar nazorati ostida ishlaydigan yordamchi texnologiya sifatida qo'llanishi lozim. UNESCOning sun'iy intellekt etikasi bo'yicha tavsiyanomasida ham inson huquqlari, qadr-qimmati, shaffoflik va inson nazorati muhim tamoyillar sifatida belgilangan.

Virtual makonda deradikalizatsiyani takomillashtirish yo'llari

Virtual makonda deradikalizatsiya samaradorligini oshirish uchun texnologik imkoniyatlar ma'naviy-ma'rifiy va ijtimoiy yondashuvlar bilan uyg'unlashtirilishi zarur.

Birinchidan, ta'lim muassasalarida media savodxonlik, raqamli madaniyat

va sun'iy intellekt etikasi bo'yicha mashg'ulotlarni kengaytirish lozim. Ushbu mashg'ulotlar yoshlarni axborotni tekshirish, mustaqil fikrlash va virtual muhitda mas'uliyatli xulq-atvorga o'rgatishi kerak.

Ikkinchidan, ma'naviy-ma'rifiy faoliyatda zamonaviy raqamli vositalardan foydalanish maqsadga muvofiq. Elektron kutubxonalar, ta'limiy platformalar, videodarslar va interaktiv muhokamalar yoshlarning foydali axborotdan foydalanish imkoniyatlarini kengaytiradi.

Uchinchidan, oilalar, pedagoglar, psixologlar va jamoatchilik tashkilotlari o'rtasidagi hamkorlikni rivojlantirish zarur. Yoshlarning muammolarini erta aniqlash va ularga o'z vaqtida yordam ko'rsatish ma'naviy barqarorlikni mustahkamlashga xizmat qiladi.

Mazkur yo'nalishlarning o'zaro uyg'unligi virtual makonda zararli mafkuraviy ta'sirlarning oldini olish, shaxsning ma'naviy rivojlanishini qo'llab-quvvatlash va xavfsiz raqamli muhitni shakllantirishga yordam beradi.

XULOSA

Xulosa qilib aytganda, virtual makonda deradikalizatsiya jarayonlari zamonaviy jamiyatning dolzarb ijtimoiy-falsafiy muammolaridan biri hisoblanadi. Raqamli texnologiyalar insonlarning bilim olish va muloqot qilish imkoniyatlarini kengaytirishi bilan birga, zararli axborotlar va zo'ravonlikni oqlovchi g'oyalar tarqalishi bilan bog'liq xavflarni ham yuzaga keltirishi mumkin. Shu sababli mazkur muammoga faqat texnik yoki huquqiy choralar orqali emas, balki kompleks yondashuv asosida munosabat bildirish zarur.

Sun'iy intellekt ma'rifiy materiallarni yaratish, axborotlarni tahlil qilish va raqamli ta'limni rivojlantirishda foydali vosita bo'lishi mumkin. Biroq uning natijalarini mutlaq haqiqat sifatida qabul qilish mumkin emas. Algoritmik tarafkashlik, noto'g'ri tasniflash va shaxsiy ma'lumotlar daxlsizligi bilan bog'liq muammolar inson nazorati va aniq axloqiy mezonlarni talab etadi.

Demak, virtual makonda deradikalizatsiya samaradorligi zamonaviy texnologiyalar, ma'naviy-ma'rifiy tarbiya va ijtimoiy hamkorlikning uyg'unligiga bog'liq. Ushbu yo'nalishlarni izchil rivojlantirish yoshlarning mustaqil fikrlashi,

ma'naviy barqarorligi va jamiyatdagi mas'uliyatli ishtirokini mustahkamlashga xizmat qiladi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. O'zbekiston Respublikasi. *Ekstremizmga qarshi kurashish to'g'risidagi* Qonun. — 2018-yil 30-iyul, O'RQ-489-son.
2. O'zbekiston Respublikasi. *Ta'lim to'g'risidagi* Qonun. — 2020-yil 23-sentabr, O'RQ-637-son.
3. UNESCO. *Sun'iy intellekt etikasi bo'yicha tavsiyanoma*. — Parij: UNESCO, 2021. — Elektron manba: <https://www.unesco.org/en/legal-affairs/recommendation-ethics-artificial-intelligence>
4. UNESCO. *Ta'lim orqali zo'ravon ekstremizmning oldini olish: siyosatchilar uchun qo'llanma*. — Parij: UNESCO, 2017. — Elektron manba: <https://unesdoc.unesco.org/ark:/48223/pf0000247764>
5. Birlashgan Millatlar Tashkiloti. *Zo'ravon ekstremizmning oldini olish bo'yicha Harakatlar rejasi*. — BMT Bosh kotibining A/70/674-son hisoboti. —